

Het grote orgel

(1993-3 aangepast)

Onderstaand artikel is gebaseerd op interviews met organist Kamiel D'Hooghe, die van de vernieuwing van het grote orgel van de abdijkerk bijna een levenswerk heeft gemaakt, en met orgelbouwer Ghislain Potvlieghe.

Van Forceville-Goynaut tot Kerkhoff

Van het orgel van enkele jaren geleden zijn na de 'restauratie' in feite alleen maar de grote orgelkast en de kast van het rugpositief overgebleven. Dat komt doordat in 1910 'orgelbouwer' Jean Emile Kerkhoff van het bestaande grote orgel van Forceville-Goynaut werkelijk een 'kerkhof' heeft gemaakt: een ware aanslag op een historisch bijzonder interessant orgel uit de achttiende eeuw. Dat het een bijzonder instrument was, blijkt al doordat het in 1788 vermeld stond in een Groningse publicatie over de disposities 'der merkwaardigste kerkorgelen welke in de provincie Friesland, Groningen en elders aangetroffen worden'.

De bouwer van dat merkwaardige Grimbergse orgel is Johannes Thomas Forceville (1696-1750), zoon van de grote orgelbouwer Johannes Baptist Forceville (1660-1739). Uit de ontwerpfase zijn tekeningen van het orgel bewaard. De eerste daarvan laat een bijzonder sierlijk, slank en stijlvol orgel zien, dat voor de kerk wellicht wat te klein zou zijn uitgevallen. Op een tweede afbeelding is datzelfde orgel te zien met een voor meer pijpwerk aangepaste, bredere onderbouw, wat het minder slank maakt. Die aanpassing gebeurde in opdracht van de toenmalige abt Sophie, wiens wapenschild 'Super astra sophia' (Boven de sterren de wijsheid) op de orgelkast te zien is. Zo is het tot in het begin van deze eeuw gebleven.

Het nieuwe orgel: welke kant op?

In 1910 paste Kerkhoff de orgelkast nog maar eens aan: in de bovenbouw verdubbelde hij links en rechts tegen de zijtorens het pijpenveld. Daardoor werd de kast uiteraard weer eens plomper. Hij legde het rugpositief het zwijgen op, haalde de achterwand van de grote orgelkast weg, takelde het meubel op tal van plaatsen deerlijk toe, sloopte het historisch achttiende-eeuws materiaal, dat nog bijna helemaal aanwezig was, uit het orgel en verving het door een pneumatisch orgel van eigen makelij. Bovendien gebruikte hij voor het pijpwerk lang niet zoveel tin als in het contract was voorgeschreven. Veel van die pijpen zouden later door metaalziekte verpulveren.

Voor het vernieuwingsproject was de grote vraag naar welke toestand men terug zou grijpen: naar de fraaiere orgelkast van voor 1910 of naar die van erna. Uiteindelijk bleef die laatste toch behouden, al is ze niet erg sierlijk: het rugwerk valt immers wat klein uit in vergelijking met het plumpe hoofdwerk, dat toch nog niet de hele westermuur van de abdijkerk vult.

Er waren diverse voorstellen geweest, o.m. met een terugkeer naar de vroegere toestand en met toevoeging van twee pedaalstorens, eerst in een barokke stijl en later in een rechthoekig moderne uitvoering. Er is zelfs een voorstel geweest om de achterwand van de middenbeuk met een dubbel doksaal aan te kleden: één voor koor, muzikanten en instrumenten en een tweede, hoger doksaal voor het orgel.

Uiteindelijk kwam er geen tweede doksaal en geen pedaaltorens. Alle pijpwerk, ook dat van de pedaalregisters, is in het bestaande meubel ondergebracht. Vele jaren geleden is de beslissing daarover al gevallen: geen gedurfde visie maar een haalbaar compromis, met een volledig orgel binnen het orgelmeubel zoals het er na Kerkhoffs ingreep uitziet.

Geen Kerkhofforgel

Het stond voor de orgelkundigen in elk geval vast dat het Kerkhofforgel niet gerestaureerd zou worden. De aanslag van Kerkhoff op het historische orgel is al te brutaal geweest. Zijn tubulair-pneumatisch systeem van loden buisjes - nodig om de toetsaanslag via luchtdruk naar de ventielen van de windlade over te brengen - was weinig betrouwbaar, het functioneerde door zijn complexe bouw nooit lang goed en bovendien waren de buisjes elkaar plat gaan drukken. Hoe kon men dat ook maar willen redden?

Maar ook naar een reconstructie van het vroegere Forceville-Goynaut-orgel bleek het pad dood te lopen: van het instrument zelf heeft immers geen enkel aanwijsbaar materieel gegeven de transformatie-ingreep van Kerkhoff overleefd. Het leek daarom verstandiger om in te spelen op de bij ons veel gehoorde vraag naar orgels waarop de grote barokke orgelliteratuur met haar uitvoerige pedaalspel behoorlijk kan uitgevoerd worden. Dat schept betere kansen voor muziekbeoefening, creativiteit en verbeelding. Het maakt het ook mogelijk om de muziek van J.S. Bach en van zijn grote voorlopers en tijdgenoten volwaardig te doen klinken. Daarin ligt voor velen, en zeker ook voor Kamiel D'Hooghe, het hoogtepunt van de westerse muziek, van de orgelmuziek en van de liturgische muziek in het bijzonder.

In het orgelmeubel van Forceville-Goynaut dat in 1910 door Kerkhoff verbreed is, werd in afspraak met de betrokken instanties en o.m. met de Dienst Monumentenzorg bijgevolg een nieuw instrument ingebouwd: een nieuwe creatie, die in de eerste plaats is afgestemd op een groter volume en een grotere draagkracht in de kerkruimte. De elementen daarvoor stammen zowel uit de meer noordelijke orgelcultuur van de 18e eeuw in Noord- en Midden-Duitsland als uit de Hollands-Brabantse orgeltraditie. Daarbovenop komt dan nog 'een vleugje poëzie van Vlaamse bodem', bijvoorbeeld in een zangerig cornetregister. Daarin is het beproefde proces te herkennen van voortbouwen op traditie, van invloeden en van eigen creativiteit, dat orgelmakers in de loop der geschiedenis heeft gedreven tot het ontwikkelen van een persoonlijke stijl en het beantwoorden aan nieuwe muzikale behoeften. Dat het een goed orgel is geworden, staat vast: de uitvoering werd immers toevertrouwd aan orgelbouwer Ghislain Potvlieghe, die ook het vroegere koororgel bouwde.

Structuur en dispositie

In het grote meubel zitten het hoofdwerk, het bovenwerk en het pedaalwerk. Dat laatste zit hoofdzakelijk tegen de zijanten; de grootste pijpen ervan lopen over de hele hoogte van de kast. Het rugwerk is in eer hersteld, met een eigen binnenwerk en klavier. Met zijn bijzondere registers is het speciaal geschikt voor speelse en vlugge passages, evenals bijvoorbeeld voor solostemmen.

De dispositie is zo opgevat dat de polyfone muziek van Bach, zijn voorlopers en tijdgenoten, Pachelbel, Buxtehude, Boehm enzovoort er optimaal op klinkt, met grootse plena voor de

grote toccata's en fuga's en geschikte registers voor poëtische koraalvoorspelen. Het zal ook nog veel meer dan het huidige koororgel de kerk inspireren, ook bij het zingen.

De dispositie is als volgt:

<i>Hoofdwerk:</i>	<i>Bovenwerk:</i>	<i>Rugwerk</i>	<i>Pedaal</i>
Prestant 16'	Baarpijp 8'	Prestant 8'	Prestant 16'
Octaaf 8'	Kwintadeen	Holpijp 8'	Subbas 16' (plaats gereserveerd)
Roerfluit 8'	Prestant 4'	Octaaf 4'	Octaaf 8'
Octaaf 4'	Holfluit 4'	Fluit 4'	Octaaf 4'
Kwint 3'	Octaaf 2'	Nazard 3'	Nachthoorn 2'
Superoctaaf 2'	Woudfluit 2'	Superoctaaf 2'	Mixtuur IV-VI
Mixtuur VI	Sifflet 1'	Kwint 1 1/2'	Bazuin 16'
Scherp IV	Mixtuur III	Sesquialter II	Trompet 8'
Cornet IV	Tertiaan II	Scherp IV-VI	Trompet 4'
Fagot 16'	Trompet 8'	Dulciaan 8'	
Trompet 8'	Vox humana 8'		

Verder beschikt de organist zowel in bovenwerk als in rugwerk over een tremulant en kan hij hoofdwerk en pedaal aan elkaar koppelen.

Grimbergen: een centrum van orgelcultuur?

Door zijn concept maakt het grote orgel uiteraard ook meer mogelijk dan alleen maar een optimale vertolking van Duitse barokmuziek. Ook 19e-eeuwse en moderne muziek zullen er goed op klinken. Op een goed orgel kan men zeer gevarieerde literatuur spelen, net zoals men dat ook op het nochtans veel beperktere eerste koororgel heeft horen doen.

Met het grote orgel van Ghislain Potvlieghe en het koororgel van diens zoon Joris beschikt de abdij over instrumenten die van durf, rijkdom, présence en uitstraling getuigen. Ze vervullen niet alleen voor de eredienst maar ook concertant een belangrijke functie. Daarmee beschikt Grimbergen over de nodige troeven om tot een echt centrum van orgelcultuur uit te groeien. De kansen daarop zijn des te groter doordat het nieuwe koororgel bij de eigen Vlaamse 17e-eeuwse orgelbouwtraditie aansluit en op die manier het grote orgel perfect aanvult.